

ELŐZETES JELENTÉS A GERJEN-VÁRADPUSZTAI AVAR TEMETŐ FELTÁRÁSÁRÓL

GERE LÁSZLÓ
(*Ozora, Vármúzeum*)

I. Egy múlt századi ásatás tanulságai

1987-ben kezdtük el Gerjen község határában a Váradmajor nevezetű dombon az ásatásokat. Célkitűzésünk Wosinsky Mór 1890-92 között folytatott ásatásainak pontos helymeghatározása, valamint annak eldöntése, hogy a régi ásatási eredményeket mennyiben igazolják a maiak.

A ma már teljesen művelés alá vont dombon semmilyen támpont nem lévén, abból indultunk ki, hogy Wosinsky Mór első öt illetve hat árkat a domb legmagasabb pontján, a sertésólak K-i oldalán húzta. Elgondolásunk helyességét már az első évben három árok előkerülése igazolta, azóta további hat árokról valószínűsíthető, hogy a régi ásatás kutatóárkai közé tartoznak. A régi ásatás árkaiknak tekintünk minden olyan árkot, amelynek irányítása Ny-K-i vagy É-D-i, oldala nem függőlegesen levágott, és nem tartalmaz újkori téglá vagy mészhabarcsvakolás darabkákat, valamint nem fordul meg derékszögben. A bronz-, avar- és legújabbkoron kívül más korszakba tartozó jelenségeket ezidáig nem találtunk.

A továbbiakban két általunk újra feltárt Wosinsky árkot mutatunk be, ezeken jól tanulmányozhatjuk Wosinsky Mór ásatási módszerét. Az árkok (I. tábla) ÉNy-DK-i irányításúak, kb. 10-11 m hosszúak, s átlag 0,8 m szélesek. A köztük lévő távolság 3,5 m. Az árkok irányából kiindulva ezek az ásatás első felére tehetőek, ugyanis a IX. árok leírásánál Wosinsky ezt írja: „Hogy a csontvázak közül egyet se hagyjunk ki, megváltoztattuk az árkok irányát és pedig észak déli irányban vontuk ezentúl azokat, hogy keresztezzük a kivétel nélkül nyugat-keleti irányban fekvő csontvázakat.”¹ Ez akkor válik igazán érthetővé, ha tudjuk azt, hogy a temetőben a sírsorok 1-3 m-re vannak egymástól, tehát a találmásra húzott ÉNy-DK-i árkokkal (Ez Wosinskynál Ny-K-i iránynak felel meg, tehát valószínűleg a Duna folyásához viszonyítva határozta meg a világtájakat) nagy esélye volt arra, hogy azt két sírsor között jelölje ki, vagy amint azt a „B” ároknál látjuk, az árok csak érintette a sírok végét, abból 5-20 cm-t le is vágott. A sírokra Wosinsky mégsem bontott rá. Nem valószínű azonban, hogy az árok oldalában nem észlelte volna a sírgödör feltját. Annak magyarázatát, hogy nem bontotta ki a

---

¹ Wosinsky Mór 1892. 214.

sírt, sokkal inkább abban kell keresni, hogy Wosinsky került a nagy földmunkával járó rábontásokat, vagyis minél kisebb munkával a lehető legnagyobb eredményt akarta elérni. A fenti megállapítást bizonyítja maga Wosinsky is, amikor arról ír, hogy: „Miótán ily mélyen feküdtek a leletek, *munkaktmélés végett* áttértem a pusztának északnyugati végére s ott a már készen talált határárkot vétettem mélyebbre...” Mindez akkor válik igazán érthetővé, ha tudjuk azt, hogy Bernrider József nagybirtokos rendezte az ásatást.² Nyilván a földbirtokos a nagy tavaszi és őszi mezőgazdasági munkák közötti rövid szünetben engedte át munkáit Wosinsky Mórnak, így érthető sietsége. Az É-D-i irányban húzott árkokba azonban egyszerre több sírsorhoz tartozó sír is beleesik, s ezeknek fele legalább úgy, hogy a sírnak középső vagy felső részén halad át. Az ilyen síroknál alig van szükség rábontásra. Ezt a típusú sírfeltárást a „C” árokba eső 9.,38.,39. sírok jól szemléltetik. Az 1.,9.,38. sírok esetében jól megfigyelhető volt, hogyan történhetett egy-egy sír feltárása és a mellékletek felszedése. Az 1. sírnál a bordacsontok végénél (a Wosinsky árok vonalában, annak szélénél) egy fülbevalót, a lábfejnél pedig egy edényt találtunk. A 9. sírban egy bikónikus orsógombot, a 38. sírban pedig egy edényt tártunk fel. A sírok feltárását és a leletek felszedését minden bizonnyal Wosinsky munkásai végezték, ő csak felülről, az árok széléről irányította őket. Nem kell tehát azon csodálkoznunk, ha időnként egy-egy lelet elkallódott az ilyen jellegű munkákhoz nem szokott emberek keze között.

Az embercsontokat, melyek az árok vonalába estek, nyilván azért nem hagyta eredeti helyükön, mivel azok zavarták az őskori telepjelenségek megfigyelésében. Az árkok betöltésében azonban megtalálhatók ezek a csontok, főként az árok alján, vagy annak közelében.

Wosinsky Mór azonban aligha ásott rosszabbul kortársainál, s így minden bizonnyal hasonló jelenségeket figyelhetünk meg más régi ásatások esetében is.

Az 1990. ásatási évben már a majorsági épületek alapozásának néhány szakaszát is megfigyeltük, lassan lehetőség lesz a régi ásatási árkok illetve sírok helyének beazonosítására. Ez azonban csak a sírok egy részénél lesz lehetséges, – I-XVII. árkok, 1-45-ös sírok – ott, ahol Wosinsky valamihez viszonyítva megadja árkaiknak helyzetét.

II. A „B” és „C” árkok vonalába eső sírok ismertetése

6.sír. Szélessége 80 cm, megmaradt hossza 210 cm, mélysége 150 cm, irányítása ÉNy-DK, neve férfi. A felszíntől 105 cm-re a sír ÉNy-i sarkában juhkoponyát találtunk. Ezen a szinten további állatcsontok voltak a sír középső részén (juh lábszárcsontok). A váz jobb válla fölött két, préselt, lemezes, félhengeres, bronz varkocsszorító. A bal kar és a bal medencecsontokon, és a lábszárcsontok között ívelt pengéjű szablya. A jobb karcson és a bordák között négyzetes lemezes veret, e felett egy kisszívég. A gerincoszlop alsó részének jobb és bal oldalán egy-egy négyzetes veret. A csigolyák és a jobb oldali medencelapát között két kisszívég, felettük vascsat töredéke. Keresztirányban a medencén összetört ívégcsontok. A jobb combcsont felső végénél íjközépcsontok. Jobb combcsont és a medencelapát külső oldalánál vaskés. A bal combcsont külső oldalán – attól kb. 10 cm-re – két háromtollú nyílhegy. A bal lábszár külső oldalán ívégcsontok. A jobb combcsont és a szablya között állatcsigolyák. A bal lábszárcsontok és az ívég-

² Wosinsky Mór 1891. 301.,303.

csontok között bőr tarsoly/?/ vagy tömlő/?/ lenyomatát figyeltük meg. A sírgödör mindkét végén téglalap alakú mélyedés volt. A sír ÉNy-i végének mindkét sarkában egy-egy karólyukat tártunk fel, ezek minden bizonnyal valamilyen sírjellel hozhatók összefüggésbe. A szablya felvétele után a bal oldali bordák mellett négyzetes veret, a bal alkarcsont belső oldalán préselt ezüstlemezes nagyszíjvég, a két veret között vascsat és szíjbújtató került elő.

40.sír: Szélessége 80 cm, megmaradt hossza 177 cm, mélysége 100 cm, irányítása ÉNy-DK, neme nő. A sírt ÉNy-ról egy 100x130 cm-es rablógödörrel feldúlták, itt került elő a koponya töredéke valamint egy juh/?/ szarvtöredéke. DK-i végét állatjárat bolygatta. A medence a borda és a karcsontok anatómiai helyzetüknek megfelelően feküdtek. A jobb felkarcsont és a bordák között piperekanál/?/ nyéltöredéke a bal oldali bordákon egy ezüst félgömb és egy üvegyöngy került elő. A bal alkarcsonton kerek huzalkarperec volt, párját a jobboldali állatjáratban találtuk meg. A keresztcsont mellett bal oldalon vascsat. A jobb oldalon a medence felső részénél vaskés. A csontok alatt 3 mm vastag szerves korhadékot – koporsót – figyeltünk meg.

47.sír: Szélessége 60 cm, megmaradt hossza 160 cm, mélysége 155 cm, irányítása ÉNy-DK, neme nő/?/ A sírt erősen feldúlták, a koponya, végtag és medencecsont töredékeket a sír végébe dobálták. Az ÉNy-i sarokban itt is találtunk egy sírjelre utaló karólyukat. Melléklete nem volt.

9.sír: Mérete 180x80 cm, irányítása ÉNy-DK, mélysége 146 cm, neme nő. A koponya, a törzs és a karcsontok anatómiai rendben kerültek elő. A lábszárcsontokat az árok ásásakor kimozdították. A lábszárcsont mellett bikónikus orsógomb volt.

38.sír: A sírnak csak ÉNy-i vége maradt meg, itt egy lábszárcsont töredéke és egy kézzel formált edény került elő. Mélysége 99 cm.

39.sír: A „C” árok a sírnak a közepén haladt át. A sír visszatöltött földjéből különböző mélységből kerültek elő embercsontok. A sírgödör sarkaiban sekély mélyedéseket figyeltünk meg. A sír nagysága 180x60 cm, mélysége 102 cm.

III. A leletanyag értékelése

6. sír

Varkocsszorítók: Hosszuk 4,6 cm, szélességük 0,6 cm. Bronzlemezből préselt, félhengeres típusúak. Végeit és gerincét préselt félgömbös díszíti. A varkocsszorítóknak jó párhuzamait ismerjük a dunapentelei 7. sírből.³ Azoktól azonban különböznek a gerjeniek préselt félgömbös díszítésükkel. Tökéletes analógiájukat találjuk azonban a zselői (Zelovce) 312. sírban, ahol ívelt szablyával és homorú oldalú, préselt négyzetes veretekkel együtt került elő. A keceli temető 33. sírjából ugyanilyen varkocsszorító, germán jellegű szalagfonatdíszítéses szíjvégtöredékkel együtt került elő.⁴ (II.tábla 1-2)

Övcsat: Hossza 4,5 cm, szélessége 2,4 cm. A csattestet és a csatkarikát egy darabban öntötték. Anyaga réz. Az ovális csatkarikához csúcsban végződő csattest csatlakozik. A csatkarikán egy hornyolt nyúlványt alakítottak ki a túske számára. Ennek a típusnak számos analógiáját ismerjük, azonban zömüknél a csattest hegyes végénél nincs olyan téglalap alakú bevágás, mint amilyen a gerjeni csatnál megtalálható. Hasonló csatot ismerünk Homokmégy-Halom 124. sírjából⁵. Az alattányi temető 617. sír-

³ Marosi Arnold – Fettich Nándor 1936. 11. II.tábla 12.

⁴ Cs.Sós Ágnes 1958. 15. IX.t. Ia-b

⁵ Garam Éva 1975. 10-48. 11.tábla

jából préselt, síma, négyzetes, homorú oldalú veretekkel, és hegyes végű lemezes szíjvégekkel együtt került elő ilyen típusú csat.⁶ (II. tábla 3.)

Préselt, homorú oldalú négyzetes veretek: A 6. sírból négy darab ilyen veret került elő. Anyaguk ezüst. Eredeti méretük 2,6x2,6 cm volt. Széleivel párhuzamos, kidomborodó szalagkeret díszíti, melyek a sarkokban kis négyzeteket alkotnak, ezekben lapított kis félgömbök ülnek. Ezt a típust síma, díszítetlen formában nagyon sok helyről ismerjük, mint például a fent említett alattányi 617. sírból is. Szalagfonatdíszes, négyzethálós díszítéssel még szintén a gyakori leletek közé tartoznak. A gerjени vereteken látható díszítésmód a zsélyi aranyozott, ékkőberakásos veretekre vezethető vissza.⁷ A gerjени veretek belső síma tükre a zsélyi veretek ékköveinek, az egymásba kapcsolódó pálcátágok pedig az ékkő körüli hornyolatnak felelnek meg. A nagyszíjvég szalagfonatos díszítését behajlító végű párhuzamos egyenesekkel oldotta meg az ötvös, úgy mint a gerjени vereteken. A legjobb – ékkő nélküli – analógiájuk az üllői 131. sírból került elő, amely viszont közvetlen párhuzamba állítható az igari III. lelet övvereteivel.⁸ (II. tábla 7-10.)

Nagyszíjvég: Vékony ezüstlemezből préselték. Hátlapja rézlemezből készült. Az előlap széle rézsűs kialakítású, oldala enyhén homorú, vége csúcsban végződik. Hossza 6,4 cm, szélessége 2-2,5 cm. Díszítése: két egymás alatt lévő téglalap alakú keretben, préselt gyöngysor dísz fut körbe. A téglalapok közepe lapos, enyhén kiemelkedik. Akárcsak a négyzetes vereteknek, ezeknek is a legjobb párhuzamai az üllői II. temető 131. sírja, a zsélyi és az igari lelet nagyszíjvége, de itt a szalagfonatokat párhuzamos egyenesek helyettesítik. Az igari és a zsélyi nagyszíjvégen a szalagfonatok között bemélyedő pontsoros illetve négyzetes, a gerjениn viszont félgömbös díszítés látható. Ez vagy két különböző préselőmintát – ha egy fázisban történt az övveret kialakítása – vagy egy egyszerűbb „síma” préselőmintát, amiről a lekerülő félkész veretet tovább díszítették az elő vagy a hátoldal felől. (II. tábla 11.)

Síma, lemezes kisszíjvégek: Síma ezüstlemezből készültek. Az egyik (II. tábla 6.) rézsűs szélű, felső részét bordázott lemez zárja le. Hossza 3,2 cm, szélessége 1,5 cm. A másik kettő azonos típusú, hátlapja azonban csak az egyiknek maradt meg (II. tábla 4.). A két lemez közé vékony falapocskát illesztettek. Az előlap kicsivel nagyobb a hátlapnál. Hossza 3,3 cm szélessége 1,5 cm. A harmadik szíjvég (II. tábla 5.) hátlapjából csak kicsiny töredék maradt meg, előlapja is sérült. Hossza 2,8 cm, szélessége 1,4 cm. Az ilyen típusú szíjvégek igen gyakoriak az avar leletek között. Itt most csak a már korábban is említett alattányi 617. sírt említjük meg, mivel annak egész övveret készlete – szerényebb kivitelben ugyan – igen közel áll a gerjениhez.

Vascsatok: Négyzet alakú vascsatok, az egyik erősen töredékes. Az ép példány hossza 3,4 cm, szélessége 3,2-3,4 cm. A két csat alapján feltételezhetjük, hogy létezhetett egy veretek nélküli öv is. (II. tábla 14-15.)

Szíjbújtató: 1 cm széles, 2,5 cm hosszú, 2 mm vastag lemezből készült. (II. tábla 16.)

⁶ Kovrig Ilona 1963. XXIX.tábla

⁷ Čilinska Z. 1981. 39. 24.kép

⁸ Cs.Sós Ágnes 1955. 193-228. LXX. tábla 1-14.

Kés: 23 cm hosszú, 1,5-2,1 cm széles, egyenes pengéjű. Méretei alapján inkább a fegyverek közé kell sorolni. (II. tábla 17.)

Nyílhegyek: háromtollúak, súlyuk 20 gramm, az egyik (II. tábla 12.) 9,2 cm hosszú, a másik valamivel rövidebb 8,9 cm (II. tábla 13.).

Szablya: Ívelt pengéjű, egyenes markolatú, keresztvasa széles, kereszt alakú. Pengéjének hossza 78 cm, szélessége 2,4 cm. Markolatának hossza 21,5 cm, szélessége 2,8 cm. Keresztvasa 9,7 cm hosszú, 1,5 cm vastag.

Az igari III. leletben nem csak az övvereteknek, de a szablyának is jó analógiáját találjuk meg. Az igari és a gerjeni szablyák ívelése szinte azonosnak mondható, azonban a markolat és a keresztvas kialakításában lényeges eltérések vannak. A gerjeni szablyának erőteljes, széles keresztvasa van, szemben az igari ezüsttel díszített, csillag alakú keresztvassal. A Szeged-Átokházán előkerült szablya azonban már a keresztvas tekintetében is jó párhuzama a gerjeninek. Az átokházi leletegyüttes viszont talpas poharán keresztül kapcsolódik az Ozora-típusztai lelethez.⁹ Megállapíthatjuk tehát, hogy az eltérő keresztvasak nem jelentenek egyben kronológiai különbséget is.

A gerjeni szablya markolata szokatlanul hosszú, a markolata és a penge aránya 1:3,71. Ez az arányszám a többi szablyánál átlagosan 1:5-5,5. Azonban találunk példákat hosszú markolatvasú szablyára, illetve egyélű kardra is, így például a zsélyi 442. sír szablyájánál ez az arány 1:4,6, míg a Szeged-Fehértó B 29. sír egyélű kardjánál 1:3,7. (IV. tábla)

Íjcsontok: Az íj felső végéhez tartozó csontok; szélességük 2,2 cm, vastagságuk 3 mm. Szélességük egyenletes, csak a belső – irdalt – végük keskenyedik el. A húr beakasztására szolgáló félkörös bevágás erősen megkopott. Az ép példány 27 cm hosszú, a töredékes 15 cm. Az íj alsó végén lévő csontok hossza 26 cm. Külső végük erőteljesen szélesedik 1,5 cm-ről 2,8 cm-re. Íjközépcsontok; két darab 23 cm hosszú, 3 cm széles trapéz alakú lemez. Keskeny, 15,8 cm hosszú, 1,4 cm széles, téglalap alakú lemez. Az íjközépcsontokkal együtt került elő egy állati bordából készült eszköz töredéke, mely – a kopásnyomok alapján – talán az íj felajzására szolgált. Hosszúsága 13 cm, szélessége 2 cm. (III tábla)

Az íjcsontok párhuzamait az előzőekben említett lelőhelyeken szintén megtaláljuk. Ugyanilyen íj volt például a dunapentelei 7. és az átokházi sírban is.

A 6. sír leleteiről megállapíthatjuk, figyelembe véve a párhuzamként felsorolt leletegyütteseket, s azoknak pénzzel, illetve pénzútánzzal keltezhető körét, hogy azok semmiképpen nem kerülhettek a 7. század utolsó évtizedénél korábban a sírba.

40.sír

Karperecek: Kerek átmetszetű bronzhuzalból készültek, végeik egyenesre levágot. Átmérőjük 7-7,5 cm. Gyakori típus, megtaláljuk a győri temető 293. sírjában egy préselt lemezes mellboglárral együtt. Hasonló mellboglárral együtt találjuk meg az alattányi temető 233. sírjában, melyet Kovring Ilona az igari II. lelet mellboglárja alapján keltez.¹⁰

⁹ Csallány Dezső 1946-48. 358. LXXVI.t.

¹⁰ Kovrig Ilona 1963. 144-145. LXVI.t. 10-15.

Karperecünket tehát, s vele együtt a 40. sír többi leletét is a 7. század utolsó évtizedeire datálhatjuk. (V. tábla 1-7.)

9.sír

Orsógomb: sűrke anyagú, bikónikus, sima díszítetlen. Magassága 2 cm, átmérője 2,9 cm. (VII. tábla)

38.sír

Bögre: Magassága 13,4 cm, fenékátmérője 7,5 cm, szájtátmérője 9,9 cm, legnagyobb kihasadása az edény középvonalára esik (11,3 cm). Maximális térfogata 700 ml. Durva, kézzelformált, hordó alakú, barnásszürke színű edény. Kerek talpgyűrűre valószínűleg két-három anyagszalagból építették fel, ezek illesztése azonban nem látszik, mivel kívül-belül gondosan elsimították felületét. Pereme egyenes, felfelé szélesedik, felül egyenesen levágott. Az edény belülről erősen kormos.

IV. Temetkezési szokások

Mint azt a sírleírásoknál már említettük, a 6. sírban nyúzott juhbőrös temetkezést figyeltünk meg. Hasonló rítus nyomai voltak fellelhetők a 40. sírnál is. Csak a 31. sír feltárásakor értettük meg igazán, hogy a 6. sírban valójában mit is találtunk. (Ez volt a második ilyen rítusú sír, amit feltártunk a temetőben.) A 31. sírban 8-12 éves leánygyermekre oly módon terítették a juhbőrt, hogy a juh koponyája a gyermek koponyája fölé került, lábközépcsontok pedig a sírgödör két oldala mellett voltak elhelyezve. A gerjéni temetőben hasonló temetkezési szokást figyeltünk meg még a 28.,48.,49. sírokban. Ezek a sírok erősen feldúltak, így részletesebb megfigyelésre nem volt mód.

Az eddig feltárt juhbőrös temetkezésekre az alábbiak a jellemzők:

1. A juhcsontokat – a jól megfigyelhető esetekben – mindig a koponya fölött, a sír földjében találjuk.

2. Ezek a temető leggazdagabb sírjai. (A 28. sírban szablyát és aranyozott bronz fülbevalót, a 31. sírban nagy üvegyöngycsüngős fülbevalót és vaskést találtunk.)

3. A juhcsontokon kívül megtaláljuk a hagyományos halotti útravalót is. (A 28. és a 31. sírban például szarvasmarha combcsontját és tyűksontokat.)

4. Ezeknek a síroknak temetőn belüli helyzetéről viszonylag keveset tudunk, azonban az látszik valószínűnek, hogy egy-egy családra jellemző ez a temetési rítus. A 6.,47.,48. sírok alkotta sor legalábbis ezt látszik valószínűsíteni. A 28.,31.,49. síroknál még nincs összefüggően feltárt temetőrész, így ezek ilyen szempontból nem értékelhetőek.

Az un. sopronkőhidai temetkezési rítussal összefoglalóan legutóbb Szőke Béla Miklós foglalkozott.¹¹ Munkája első részében a korábbi irodalom kritikai elemzését

---

¹¹ Szőke B. Miklós 1979. 51.103.

adja, majd összegyűjti az ilyen rítusú temetkezéseket a 6-9. századig. Elemzi a marha vagy juhkoponya síron belüli helyzetét, viszonyát a többi lelethez, s értékeli ezeknek a síroknak temetőn belüli elhelyezkedését. Figyelemre méltó, hogy fontosnak tartja különválasztani a marha illetve juhkoponyás sírokat. Ezzel nyilván arra akar utalni, hogy a két rítus nem teljesen azonos, bár eszmei hátterük igen szoros. Szinte biztos, hogy nem a véletlenül múlt az, mikor került juh és mikor került szarvasmarha a sírba. Nyilvánvaló, hogy ezt a felosztást még tovább kell finomítani, külön kell választani a teljes, a részleges és a nyúzott juhbőrös temetkezéseket is. E munka elvégzésének csak akkor lesz értelme ha publikálva lesznek az újonnan feltárt avar temetők, ahol ilyen rítusú sírokat tártak fel (Szegevár-Oromdűlő, Kunszentmárton-Ady Endre u. 2/A, Öcsöd, Nagyréde-Ragyogópart).¹² A jelenlegi adatok birtokában is azonban megállapíthatjuk azt, hogy ezt a temetkezési rítust a betelepülő avarság K-ről hozta magával.

A csonkolt marhakoponyás temetkezési rítust Szőke Béla Miklós külön egységként kezeli, mivel az avar birodalom területén nem találja nyomát a korábbi időben. A jelenség magyarázatát pedig a gazdasági elszegényedésben, illetve a kereszténység hatására rejtőzködésre kényszerülő, tovább élő pogány szokásokkal magyarázza. A jelenségnek ez a magyarázata azonban nem állta ki az idő próbáját, ugyanis a Szekszárd-bogyiszlói úti temető 314.,742. sírjában nyúzott-szarvasmarha szarvcsapos, a 269. sírban nyúzott kecske szarvcsapos temetkezés került elő. A temetkezés korát a 314. sír maszkos kisszűvége alapján 600 utánra határozza meg Rosner Gyula.¹³

Szőke Béla Miklós újra elemzi a sopronkőhidai sőtartó ábrázolását s a következő végkövetkeztetésre jut: „Úgy tűnik, a termékenységekultuszhoz fűződő játékok ábrázolásait követhetjük nyomon az északi brachteátákon, Bildsten-ábrázolásokon, Childerik bikamaszkos lován át a sopronkőhidai és tatabányai agancsfaragványokig.”¹⁴ Kétségtelen tény, hogy a sopron – kőhidai sőtartó életfája mellől hiányzik a nap és a hold, míg az uráli szibériai népek életfája mellett mindig megtaláljuk azt, s ott van a mokrini tégely ábrázolásán is.¹⁵ Lehetséges, hogy az ábrázolás értelmezése helyes. Azonban teljességgel elképzelhetetlen, hogy egy termékenységi kultusz ábrázolással (amely germán eredetű) az egész avar kor marha illetve juhkoponyás temetkezési rítusa magyarázható lenne, hiszen ez azt is jelentené, hogy az egész temetkezési szokást az avarok a germánoktól veszik át. Igaz, ezt Szőke Béla Miklós nem állítja, de az ellenkezőjét sem jelenti ki. Egy ilyen feltételezést teljességgel kizárják az alábbi tények.

1. A sopronkőhidai sőtartó egy kései – IX. századi – avar sírból került elő, tehát ha az avarokat érte is germán hatás, az csak egy hosszabb folyamat eredményeként képzelhető el.

2. A juh illetve marhakoponyás temetési rítus (a csonkolt marhakoponyás is) az avar kor elejétől a végéig nyomon követhető, mint azt a fentiekben bizonyítottuk.

---

¹² Szegevár-Oromdűlő - Rég.Füz. 1982. Kunszentmárton-Ady Endre 2/A - Rég.Füz. 1984. 73. Öcsöd - Rég.Füz. 1987. 67. Nagyréde-Ragyogópart - Rég.Füz. 1981. 55-56.

¹³ Rosner Gyula 1975-76. 98.,105.

¹⁴ Szőke Béla Miklós 1979. 101.

¹⁵ Diószegi Vilmos 1976. 12-13.

3. Valószínűtlen az, hogy az avarok a Kárpát-medencébe való megtelepedésükkor szinte azonnal átvegyenek egy germán temetési rítust, amely nincs is meg a germánoknál, mint ahogy azt Szőke Béla is megállapítja.

Azt, hogy a szarvasmarhának és a juhnak a keleti népek túlvilággal kapcsolatos hiedelmeiben milyen fontos szerep jut, azt már a korábbi kutatás is megállapította. László Gyula felhívta a figyelmet a pazyriki bikaálarcos lótemetkezésére. Bálint Csanád a szaltovó-majaki kultúra avar kapcsolatait elemezve fontosnak tartja megjegyezni, hogy az Eurázsia szerte elterjedt bikakultusz számos török népnél is megtalálható, sőt a törkök az Égnek lovat, bikát és kisebb állatokat, sírjaiknál szintén lovat és marhát áldoztak.¹⁶

Ezt a főként frásos forrásokon alapuló megállapítást a régészeti megfigyelések is igazolják. Juhcsontokat találunk egyrészt a sír földjében (vaskéssel), s teljes juhcsontvázat a halott mellett az Alamisik 69. és 102. kurgánban.¹⁷

A törköknél szintén megtaláljuk a juhval való temetkezés szokását, Tuvában (MT-57-XXVI., MT-57-XXXVII. kurgánok) a minuszinszki medencében) Kapcsali II. kurgán 10.,17.,22., Perevozsinszkij csaatasz 94., 122. kurgán, Tepszej II 4. kurgán, Tepszej III 4.,15.,19.,32.,36.,50. kurgán) és az Altájban (Katanda II. kiskurgán). Az Altájban és a minuszinszki medencében általában 1-9 éves gyermekeket temettek el birkával, ezekben az esetekben a temetési szertartás közel állt a lovas temetkezések szokásához.¹⁸

A szaltovo-majaki kultúra leggazdagabb sírjaiban lovat, ritkábban kutyát, kecskét, juhot tettek a halott mellé. Figyelemre méltó, hogy a sírok melletti kis gödrökben – melyekbe a halotti torok maradványait temették – edényeket, orsógombokat, az állatok koponyáját mindig megőrizték, s a csontok mindig egészek, ellentétben a településeken talált csontokkal amelyeket majdnem mindig feltörték. Ez a szertartás kapcsolatban állott az eltemetett állat feltámadásának hitével.¹⁹

A fenti adatgyűjtés a teljesség igénye nélkül készült, csupán azt szerettük volna vele bizonyítani, hogy a K-i népeknél a juhnak és a szarvasmarhának fontos szerep jut a temetési rítusban. Igaz nem pontosan olyan, mint az avaroknál, ennek ellenére azt azonban bizonyítja, hogy az avarok hozhattak magukkal olyan temetési szokásokat, melyeknek gyökerei keleti eredetűek. Továbbra is nyitott viszont a kérdés, milyen hiedelmek kapcsolódtak a juh eltemetésének szokásához. Ezzel kapcsolatban igen érdekes kérdést tesz fel Tomka Péter a halotti áldozatokról írt cikkében: „Újra felvethetjük ezek után a kérdést, hogy vajon a sopronkőhidai típusú IX. századi temetőekben megfigyelt halotti áldozatot ..... nem bizonyos idővel a temetés után ásták-e be a sírgödörbe (legalább is az esetek egy részénél)?²⁰ A nyúzottbőrös juh illetve szarvasmarha koponyás temetkezések egy részénél nagy a valószínűsége annak, hogy azok halotti áldozat maradványai. Így érthetővé válik, miért a halott fölött a sír földjében találjuk azokat. Az is lehetséges, hogy ezzel az áldozattal a halott lelkének túlvilági életét

¹⁶ Bálint Csanád 1975. 58-59.

¹⁷ Bernstam A. N. 1952. 82-85.

¹⁸ Nyesztyerov Sz. P. 1990. 81-83.

¹⁹ Pletnyeva Sz. A. 1981. 69.

²⁰ Tomka Péter 1986. 48.

akarták befolyásolni. Azonban felvetődik a kérdés, hogy a feláldozott állatnak milyen szerepe volt mindebben, vagyis van-e alapja Török Gyula azon feltevésének, hogy az állat-ös segítők erejét ily módon akarták biztosítani a túlvilági életre?²¹

A gerjени avar temetőről fent elmondottak egyértelműen bizonyítják, hogy van értelme egy múlt századi ásatás hitelesítésének, illetve folytatásának. A most publikált leletanyag más képet mutat, mint amilyent a Wosinsky Mór által feltárt sírok leletanyaga alapján várhatnánk.²² A régi leletanyagból például teljességgel hiányoznak a fegyverek, még a vaskés is ritka leletnek számít. Ezzel szemben vannak fegyverek, fűcsontokat, nyílhegyeket különösen nagy számban találunk. Továbbá, mint azt a 6. sír is bizonyítja, a gerjени avar temetőnek van egy jobbmódú gazdagabb csoportja is.

IRODALOM

Bálint Csanád

1975 A szaltovo-majaki kultúra avar és magyar kapcsolatairól Arch. Ért. (102)/1975./1.szám

Bernstam A.N.

1952 Isztoriko-arheologicseskije ocserki Centralnogo-Tjan-sana i Pamir-Altaja MIA No. 26. 1952. 81-84.

Čilinska Zlata

1981 Kov v ranoslovanskem umeni Tatran 1981

Csallány Dezső

1946-48 A szegedi avarkori sírleletek és hun-bolgár ivókürtök régészeti kapcsolatai Arch.Ért. VII-IX (1946-48)

Diószegi Vilmos

1967 A pogány magyarok hitvilága Budapest 1967

Garam, Éva – Kovrig, Ilona – Szabó J Győző – Török Gyula

1975 Avar Finds in the Hungarian National Museum Budapest 1975

Kiss Gábor – Somogyi Péter

1984 Tona megyei avar temetők: Bonyhádvarasd, Cikó, Gerjen, Regöly, Závod, Tolna megyei szörványok Diss Pann Seres III. volumen 2.

Kovrig, Ilona

1963 Das awarenzeithliche Gräberfeld von Alattyán Budapest 1963

Marosi Arnold – Fettich Nándor

1936 Dunapentelei avar sírleletek Arch Hung XVIII 1936

Nyesztyerov C.P.

1990 Kony v kultah tyurkojajicsnih plemjon Centralnoj Azii v epohu srednyevkovja. Novoszibirszk 1990.

Pletnyeva Sz. A. (szerk)

1981 Sztjepi Jevrazii v epohu srednyevkovja. Moszkva 1981.

Rosner Gyula

1975-76 A Szekszárd-Bogyiszlói úti avar temető ló- és lovastemetkezései BBAÉ 1975-76

Cs. Sós Ágnes

1955 Le deuxieme cimetiére avare d'Üllő Acta Arch Hung 1955

---

²¹ Török Gyula 1973. 33.

²² Kiss Gábor 1984. 105-122. 45-50.tábla

Cs. Sós Ágnes

1958 A keceli avarkori temetők Rég. Füz. Ser: II-3 szám 1958

Szöke B. Miklós

1979 Zur Problematik des Bestattungsritus mit verstümmelten Rinderschädel des Typs von Sopronkőhida Acta Arch Hung 31/1-2/ 1979

Tomka Péter

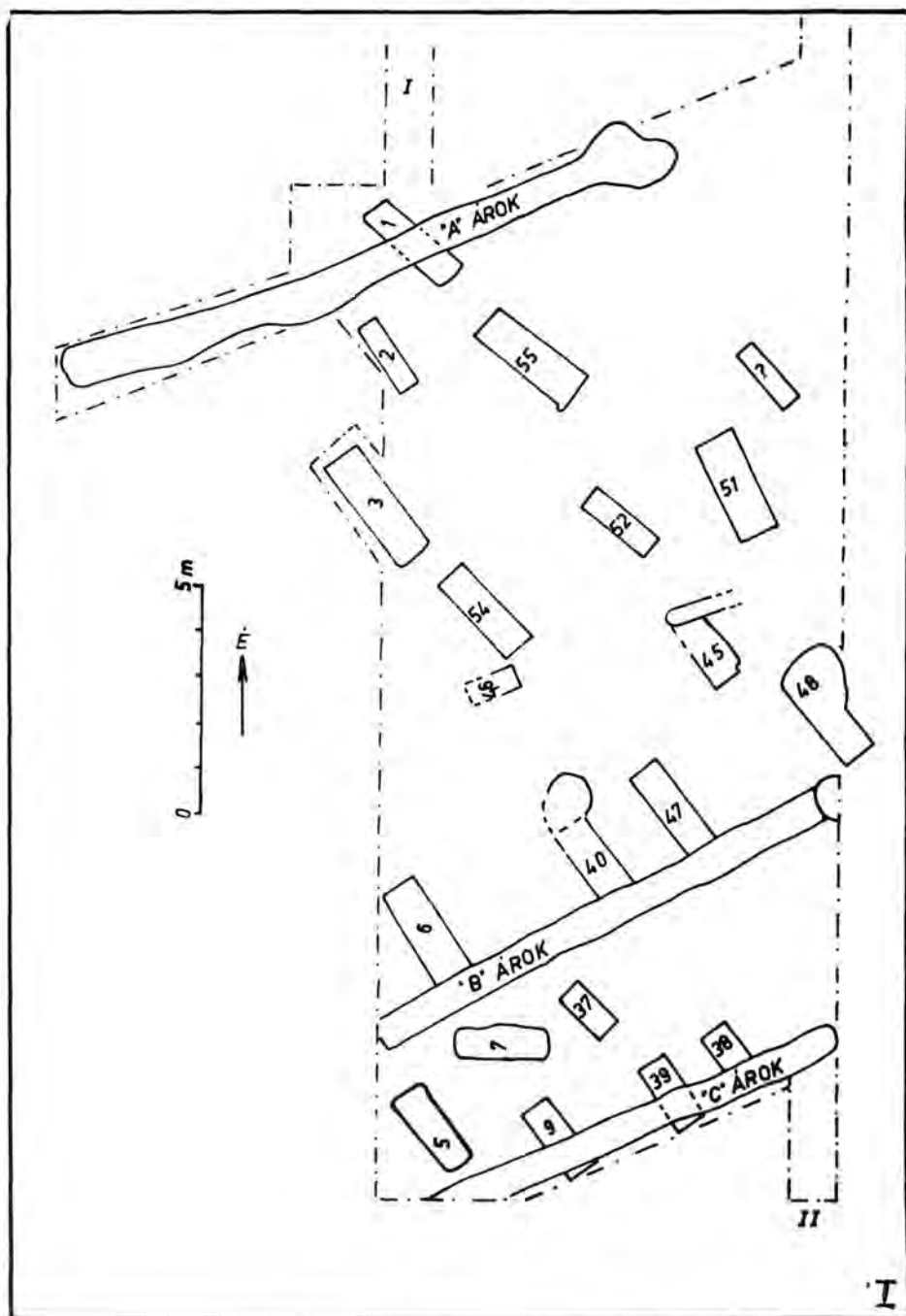
1986 A steppei temetkezési szokások sajátos változata a hun halotti áldozat ARRABONA 22-23

Török Gyula

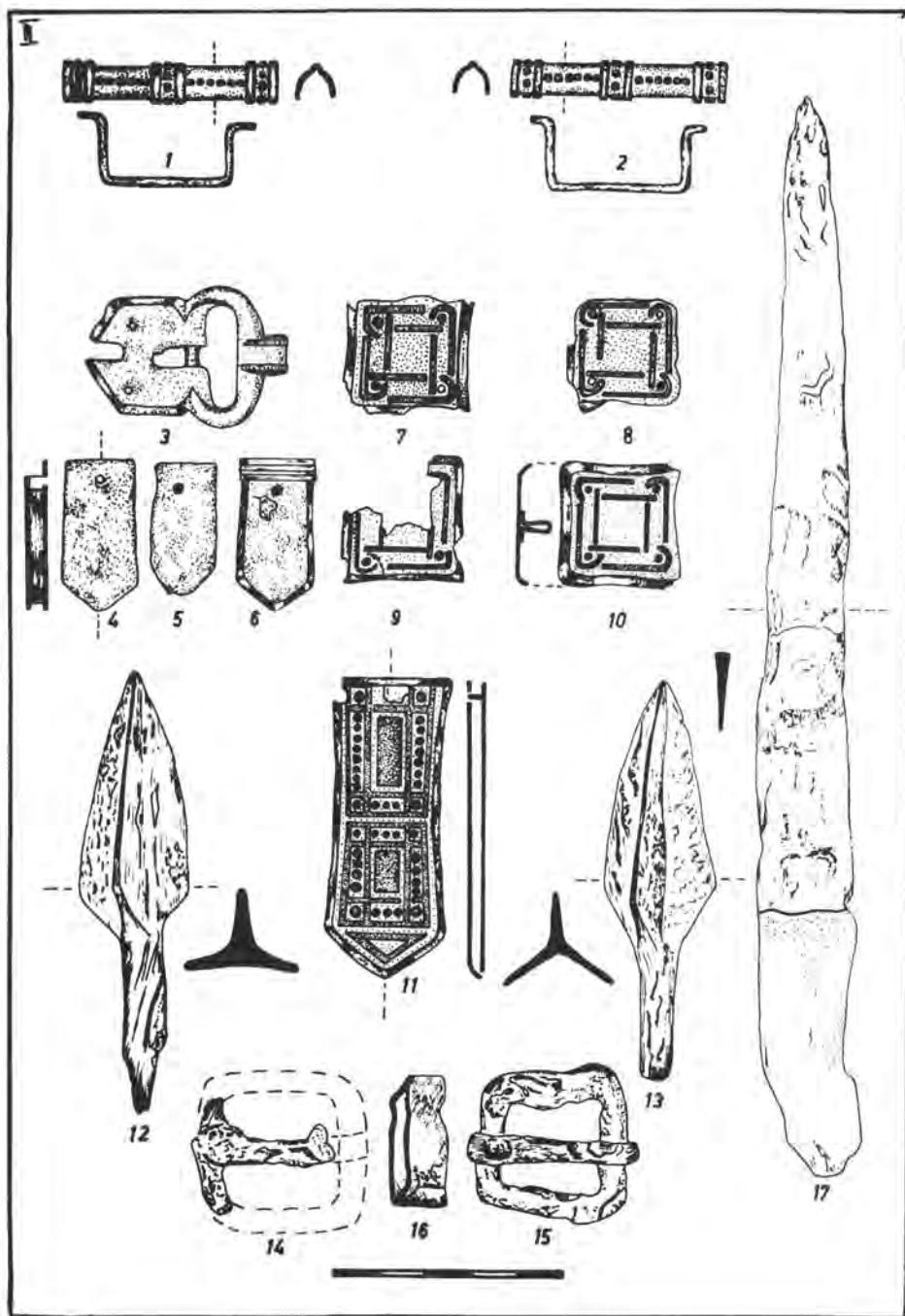
1973 Sopronkőhida IX. századi temetője Budapest 1973

Wosinsky Mór

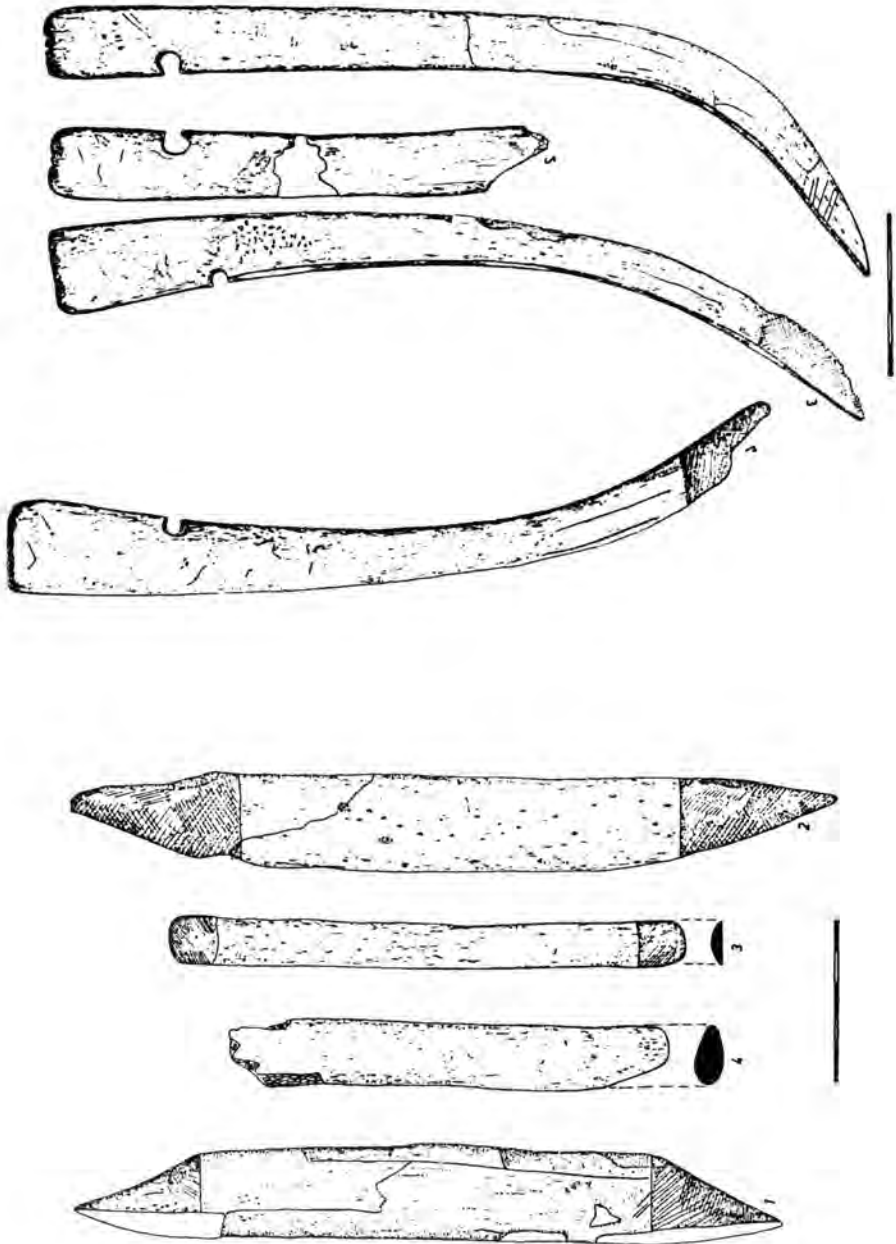
1891 Ásatások Gerjenben (Tolna m) Arch Ért 1891 4.füzet

I. tábla: A feltárt temető részlete

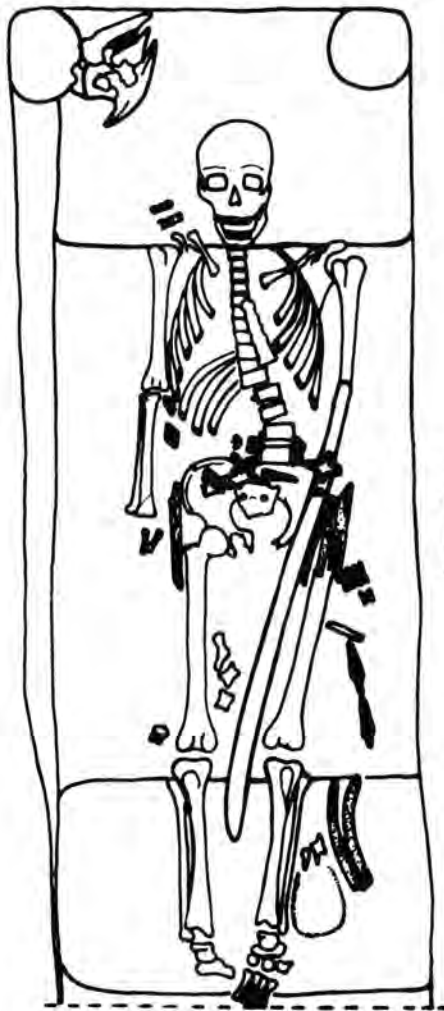

II. tábla: 6. sír leletei

III. tábla: 6. sír ficsontjai

VII

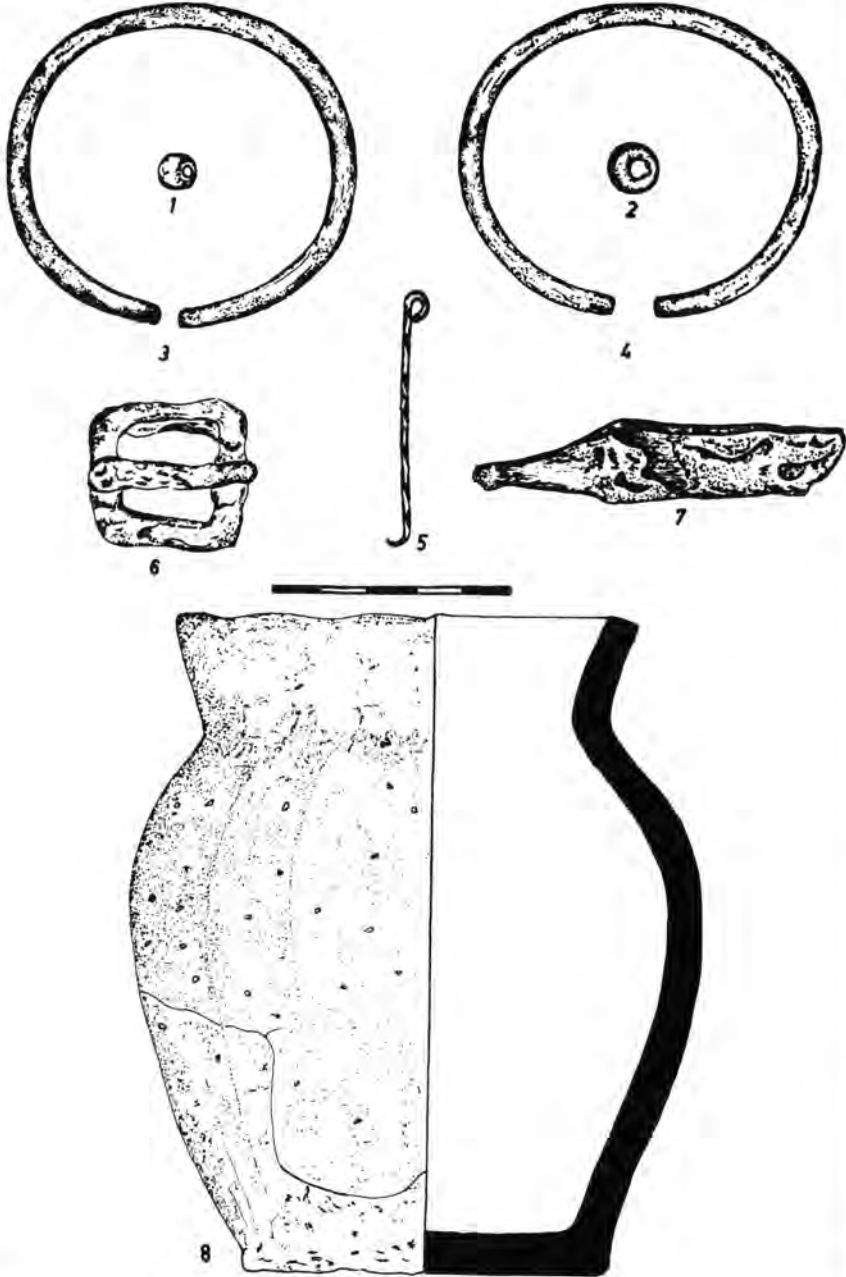
6. sír

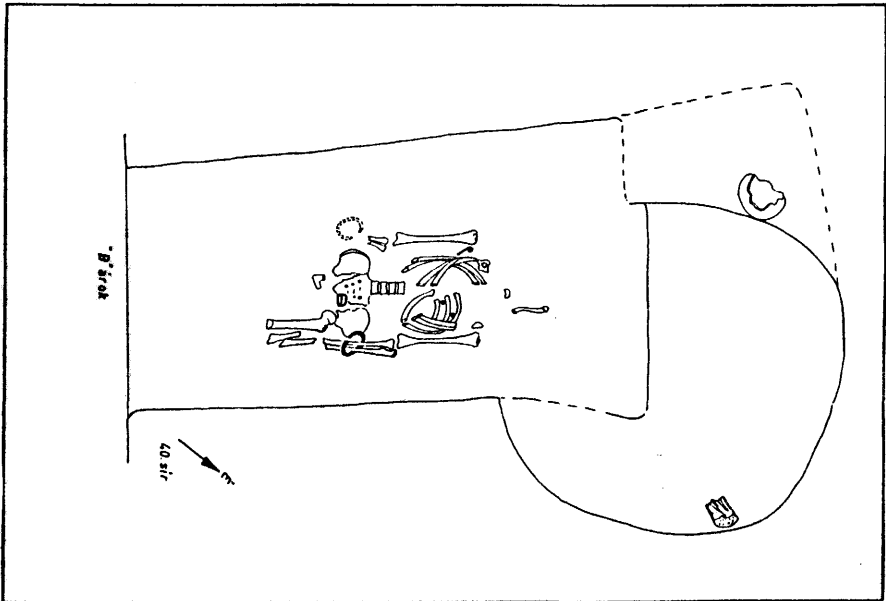
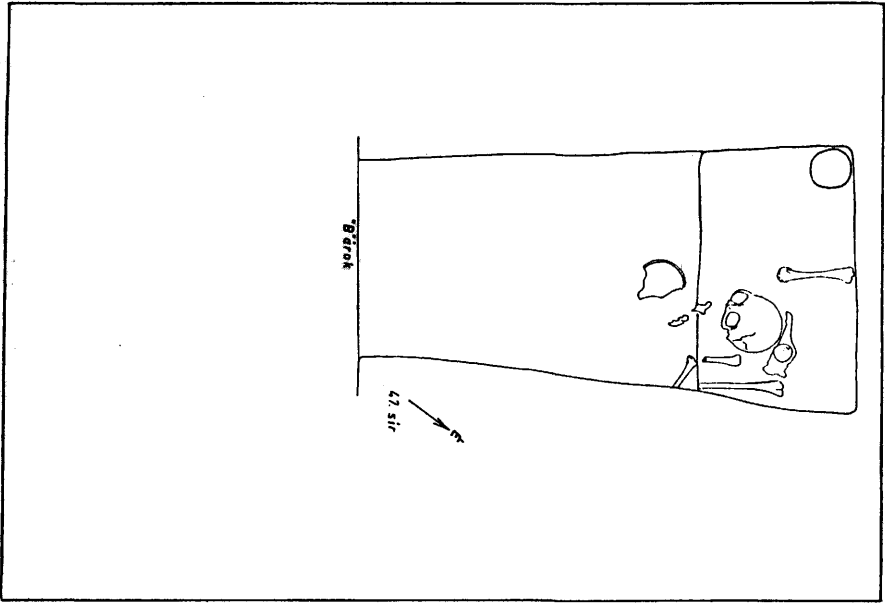
0 10cm

IV. tábla: 6. sír és szablyája

VI

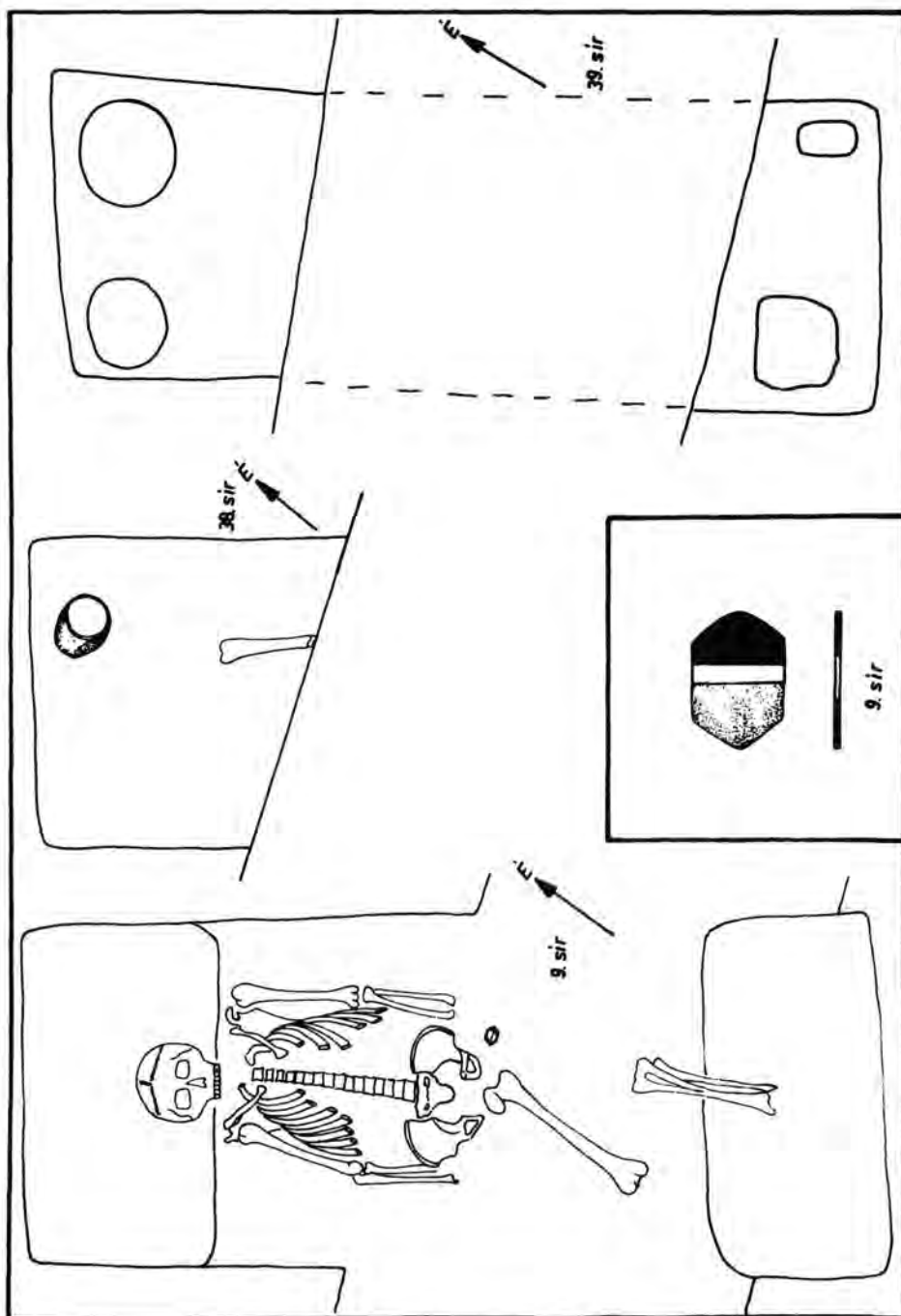

V. tábla: 1-7.: 40. sír; 8.: 38. sír

VI. tábla

VII. tábla

VORBERICHT ÜBER DIE FREILEGUNG DES AWARISCHEN GRÄBERFELDES VON GERJEN-VÁRADPUSZTA

Gere László

Auf Grund der neuesten Grabungen in Gerjen und Wosinsky's Publikationen über seine in den Jahren 1890-92 durchgeführten Grabungen konnte nachgewiesen werden, daß Wosinsky nur diejenigen, in seinen Suchgraben gefallenen Gräber freilegte, die ihm keinen zu großen Mehraufwand verursachten. Aber auch bei den von ihm freigelegten Gräbern muß damit gerechnet werden, daß er nicht alles barg, wie es das Gefäß aus dem Grab 38 und der Spinnwirtel aus dem Grab 9 beweisen.

Die Gräber in der Linie der Graben B und C lassen sich in die letzten Jahrzehnte des 7. Jahrhunderts datieren. Die Grütelbeschläge und der Säbel aus dem Grab 6 stehen dem Horizont Ozora-Dunapentele-Igar sehr nahe.

Von der im Gräberfeld beobachteten Bestattungssitte, von dem mit ins Grab bestatteten Schafschädel mit abgezogener Haut, kann festgestellt werden, daß dieser in den reichsten Gräbern vorkommt. Anhand der in einer Reihe liegenden Gräber 6, 40, 47, 48 kann angenommen werden, daß dieser Brauch durch je eine Familie ausgeübt wurde.

Ich bin der Meinung, daß dieses Brauchtum sowohl mit Schaf als auch in mit Rind ausgeübter Form, östlichen Ursprungs ist. Der Schaf, das Rind und die Ziege spielten auch unter den Bestattungsriten sowohl der Türken als auch der Saltovo-Majacki-Kultur eine bedeutende Rolle.

Über die Bestattungen mit verstümmeltem Rindschädel konnte nachgewiesen werden, daß sie nicht nur im 9. Jahrhundert vorkommen, und es keiner sich vor dem Christentum versteckender heidnischer Brauch ist, da solche Bestattungen auch aus den Gräbern 314, 742 des Gräberfeldes von Szekszárd-Bogyiszlói út, aus den ersten Jahrzehnten des 7. Jahrhunderts bekannt sind.

Was die Auslegung der Bestattungen mit Schaf- oder Rindschädel betrifft, vorausgesetzt, daß sie in der Grabfüllung, oberhalb des Bestatteten lagen, bin ich mit Tomka Péter einverstanden, nach dessen Meinung sie die Reste des Totenopfers seien.

Предварительное сообщение о раскопках аварского могильника
в Гериеи-Варадпушта
Гере Ласло

На основании исследования и публикаций Мора Вошински было доказано, что во время раскопок 1890-92 годов Вошински открыл только те погребения, которые были обнаружены в траншеях и не требовали добавочных земляных работ. Но даже в отношении открытых погребений нужно иметь в виду, что находки, сопровождавшие погребенного могли остаться в могилах, как, например, сосуд погребения 38 и пряслице погребения 9.

Материал захоронений, найденных в направлении траншей "Б" и "Ц", может быть датирован 7 веком. А что касается поясного набора и сабли погребения 6, мы указали на его родство с кругом Озора, Дунапентеле, Игар.

В гериеином аварском могильнике наиболее богатыми являются захоронения с бараньими черепами со шкурой. На основании ряда, образованного погребениями 6, 40, 47, 48, можно предположить, что этот погребальный обряд характерен для отдельных семей.

Обычай захоронения бараньего или коровьего черепа со шкурой по нашему мнению является восточной традицией. Значительную роль играли бараны, коровы, козы в погребальных обрядах тюрков, а также салтово-маяцкой культуры.

В связи с коровьими черепами мы указали на то, что этот обычай характерен не только для 9 века, и не может быть объяснен языческим обрядом, скрывающимся от христианства, так как был встречен и в погребениях 314, 742 могильника Сексард-ул. Бодислои, где датирован первым десятилетием 7 века.

В отношении погребального обряда с бараньей или коровьей головой со шкурой - если они найдены в земле погребения над умершим - мы согласны с мнением Петера Томки, который считает, что этот обычай нужно рассматривать, как жертвоприношение, и этим хотели оказать влияние на потустороннюю жизнь умершего.

